

ՀԱՆԴԵՍ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԵՐՁԷՆՈՎԻՆԱ ԿԵՐ ՀԵՐՍԵՔ

Երոզպայի Տաճկաստանն ութ վիշաւ յէք կը բաժնուի . ասոնցմէ մէկն ալ է Պոսնիա, որ ընդ մէջ Սերպիոյ եւ Սեաւ լերին (Մոնպէնէկոյ), կը կազմէ այն արեւմտեան ծայրն, որով Տաճկաստան ներս կը մտնէ Ասագրոյ-հունգարական կայսերութեան մէջ : Պոսնիան գլխաւոր երեք մաս կը բաժնուի . բուն Պոսնիա՝ յարեւել, թուրք խրուածք՝ յարեւմուտս, Հէրձէկովինա՝ գէպ 'ի հարաւ, որ այս վիլայէթին սահմանադրութիւնն է : Հէրձէկովինա կը նշանակէ Երկիր Դքսին, և այս անունը տուաւ յամին 1440 փրկեղերիկոս Գ. կայսրը այն երկրին իշխանին որ կը կոչուէր Սեռֆանոս՝ անուանելով զնա Դուքս (Hertzog) : Երբեմն կ'ըսուի նաև թուրք կամ վերին Դաղմատիա : Դանուբեան ստորին գաւառաց պէս, այս երկիրը ալ հաւանորէն գրաւեցին Սլաւք՝ երբ արեւմտեան հռոմէական կայսերութիւնն ընկնելու վրայ էր : Այն երկրներն աւաղուց կը բնակէին թրակեան լիւրիկեցի ժողովուրդը, բայց կարծիք կայ որ անկէ շատ ժամանակ առաջ սլաւեան ցեղն հոն բնակութիւն հաստատած ըլլայ : Պատմական յիշատակութիւնն այս երկրին վրայ 914 թուին կը սկսի, որ ատեններն իշխանի մը տէրութեան տակ մասնաւոր վիճակ մը կը կազմէր Հռոմքա ըստած՝ մօտակայ լեռան մը անունէն, որ կը բարձրանայ յարեւմուտս Մուդարի : Երկուտասաներորդ դարուն վերջերը քիչ մը ժամանակ հունգարիոյ

տէրութեան տակն ընկաւ, վերջէն Պոսնիոյ անցաւ, և իբր աւատ (գղ. Fief) այս վերջնոյն՝ առաւ անոր իշխանութիւնը վլադքոյ վոյվոտան յամին 1382 : Ինչպէս վերն ըսինք՝ իշխանը կուշուեցաւ Դուքս յամին 1440 : Հարկատու ըլլալով Տաճկաց յամին 1463, Հէրձէկովինան անցաւ անոնց տէրութեանը յամին 1483 և աւելցաւ Պոսնիոյ վրայ :

Հասարակ աշխարհացոյց տախտակաց վրայ դժուարին է ճշգիւ գծել Հէրձէկովինայի սահմանն, 'ի բաց առեալ Աւստրիոյ եւ Սեաւ լերին սահմանակից մասերը : Այն գիծն որ հիւսիսէն կը բաժնէ Հէրձէկովինան թուրք խրուածքստանէն և Պոսնիայէն, կ'ընթանայ Բրոյկ լեռներէն՝ յարեւելից Սլաւադրոյի մինչև կորազտա՝ Տրինա դետոյն վրայ : Այն գիծն որ արեւելքէն կը բաժնէ Հէրձէկովինան Պոսնիայէն Տրինայի և Բիվայի ուղղութեամբ կ'երթայ մինչև Սեռֆանոն, որ աւստրիական Գազդարոյի շրջանակին հետ մէկտեղ կը կազմէ հարաւային սահմանը, ուր Հէրձէկովինա ներքստակեալ Սուգուրինայի հետ կը հասնի մինչև Գազդարոյի բերանները : Արեւմուտքէն կը կապի աւստրիական Դաղմատիոյ հետ, և ներքստակեալ Բիվէն ինչուան Ալբրիական ծով կը մտնուի :

Երկիրն 'ի բնէ լեռնոտ է, և զուգահեռական լեռնաշղթայ մը ունի . հակած է գէպ 'ի Ալբրիական ծով, բաց 'ի

արեւելեան մասէն՝ որ Տրինայի հետ մէկտեղ կը հովտանայ դէպ 'ի Դանուբ: Լեռնազրական գրութիւնը շատ ծանօթ չէ, միայն այսչափ ստոյգ կը կարծուի որ արեւմտեան բարձունքը Տրինա-րեան Ալպեայց կը պատկանին, իսկ արեւելեանները՝ Պալաւնի, և կը միանան Տրամիդոր լեռան հետ, որ Սեաւ լեռին սահմանագլխոյն վրայ կը բարձրանայ 7960 ոտք: Մանր մարգագետինը, կամ մանաւանդ տափարակ հովիտներ կը պատեն Տուֆույ, Լիուպուսգա, Մոսգար, Նէվէսին, Սզուլաչ, Կաչդոյ, և Դրէպինեոյ քաղաքները: Հողը կը կազմուի երկրորդական և կաւային ողողմունքէ, ու մինչև հիմա պղտտոնական ժայռեր չեն գտնուած: Գարայի և ուրիշ կրային բնութեամբ երկիրներուն նման, Հէրձէկովինան նշանաւոր է այն ձագառած և, հորած և, փոսած և ճնշումներով, որոնք հաւանօրէն 'ի սկզբան անձաւներ եղած պիտի ըլլան. որոնց ձեղուաւքը վեր են և ջրերն աւերակները ցրուեր են: Այս ձագառած և փոսած ճնշումները մէյմէկ վիհեր են, որոնք կը կլրեն զգետերն իրենց ընթացքին մէջ, կամ՝ կը ծծեն անձրեւային ջրերը, և կամ յորդելով՝ ճահիճներ ու ժամանակաւոր լիճեր կը պատճառեն:

Երկրին ջրերն երեք կարգ կը դասաւորուին. որ են Նարէնգա, Տրինա և ցամաքային ջրերը: Նարենգան որ երկրին ամենէն նշանաւոր գետն է, Սեւ լեռան մօտերը կը բղխի, և արագ կ'ընթանայ դէպ 'ի հիւսիս մինչև Գոնեկցա՝ Պոսնիոյ սահմանին վրայ. ուր կը գառնայ դէպ 'ի արեւմուտք մինչև Բամայի գետախառնուիքը: Անկէ կը շփուի դէպ 'ի հարաւ և Մոսգարի քովէն անցնելէն ետև Պոնայի մօտ կը գառնայ դէպ 'ի արեւմուտք, և Դաղմատիա մտնելով կը թափի յԱրքիական ծով երկու բերանով, որոնք կը ձևացունեն ճախճախուտ տեղաւ մը: Այս գետն իր մէջը կ'ընդունի գլխաւոր 10 գետակ ալէն և 9 գետակ ձախէն:

Երկրորդական գետն է Տրինա, որ

կը թափ Սաւայի մէջ ալէն, որով կը զրկէ իր ջրերն 'ի Դանուբ և 'ի Սեւ ծով: Այս գետակը կը կազմուի Դարայի և Բիվայի միանալով, կ'անցնի Ֆոչիոյէն, ու կը մտնէ Պոսնիա, ընթանալով հարաւէն դէպ 'ի հիւսիս:

Ցամաքային բուռած գետերէն, որոնք կը խորասուզեն անձաւներու և այրերու մէջ, նշանաւոր է այն գետն որ կ'անցնի Դրէպինեոյէն և Բոբովոյի դաշտէն և գետնասոյղ կը կորսուի Ուզովայի քով:

Գիծ մը ձգելով Լիուպուսգայէն դէպ 'ի Դրէպինեոյ, Մոսգարէն անցնելով, երկու այլ և այլ կլիմա կը բաժնուի Հէրձէկովինա: Դէպ 'ի հիւսիս ու դէպ 'ի արեւելք եղած լեռնային երկիրները շատ խիստ ձմեռն կ'ունենան ձիւնալից, և բնգհակառակն շատ մեղմ մնառն. իսկ դիւս մօտն ամենամեղմ ձմեռն և խիստ տաք ամառն: Սովորաբար անձրեւային ամիսներն են յունուար և սեպտեմբեր, փետրուարը գարուն կը բերէ: Չմեռք տենդ ու հիւանդութիւններ կը ճարակին, որ հարաւային քամիները կը բերեն. գրեթէ տաւր տարուէն 'ի վեր յաճախ երկրաշարժութիւնք կ'ընեն այս երկիրը:

Վերոյիշեալ դաշտավայրաց բերքն են ցորենը, գինիք և ընդեղէնք, և այս բերոյց մէ դուրս ալ կը զրկեն, որով ըսել է թէ երկիրն այնչափ անբեր ու աղքատ չէ որչափ հասարակօրէն կը կարծուի: Ուրիշ, ձիւններն, բամպակն ու թիւնին շատ լաւ կը յաջողին յարմարաւոր տեղուան: Հիւսիսային կողմերը կը բերեն առատութեամբ խնձոր, տանձ և սալոր, որ Պոսնիա ալ կը զրկեն: Կապէլայի շրջակայքը, Դաղմատիոյ սահմանագլխոյն վրայ, անուանի են իրենց սեխովն ու ձմերուկով: Երկրին մեծագոյն մասը թաւուտ անտառներով ծածկուած է, և Նարենգան շատ յարմար կերպով կ'նայ ծառայել փոխադարձ փայտն Արքիականին ափանցը վրայ: Երկրին գլխաւոր ճոխութեանց մէկն ալ է խաշնագարմանութիւնը. մանաւանդ թէ Գոնեկցա, Նէվէսինի, Կաչ-

գոյ, Բիվա, և այլ վիճակաց կամ գազայից զխաւոր պարագմունքն է և Զկնաւէտ են գետերը, հարուստ են անտառները որսական էրէտքը, ընդ հանուր է մեղրապահաւորութիւնը, քիչ մը տաղիր են շերամապահութեան, որուն մշակութիւնը կրնայ շատ զարգանալ:

Հէրձէկովինայի ճամբաները և հաղորդակցութեան միջոցները շատ անկատար են կամ պակաս: Կառաց և լաւագոյն ճամբան, թէպէտ ան ալ շատ պակասաւոր, Մոսկաթէն կ'երթայ Գոնեիցայի վրայէն մինչև Սարայելոյ՝ Պոսնիոյ զխաւոր քաղաքը: Երկու ջորին թաց ճամբաներ Մոսկաթէն կ'երթան մինչև Մէդգովիլ՝ Գաղմատիոյ մէջ՝ Նարէնցայի երկու հակառակ գետափունքէն: Մոսկաթէն դէպ 'ի բազմամարդ տեղունք ալ այլ և այլ ճամբաներ կ'երթան, որ այնչափ նշանաւոր չեն, վասն զի և ոչ ճամբայ կրնան բուռիլ: Ասոնց մէջ, որ օրուց պապգայիին նշանակութիւն մ'առնուն, յիշենք զանոնք որ Սոդոմոնիան և Գլէք կ'երթան, որոնք ներքստիակեալ մասունքն են Հէրձէկովինայի՝ Ազրիականին ափանցը վրայ, բաժնելով աւստրիական Ռակովայի շրջանակը՝ Գաղգարոյի և Սբալազոյի շրջանակներէն: Աւստրիոյ վաճառականական և մաքսական շահուցը չլիսաւրու համար՝ Բասարովիցի դաշնադրութեամբ Տաճկաստան պարտաւորուած է փակ պահելու այն ծովեղերքն ընդդէմ վաճառականութեան: Միայն պատերազմական նաւեր յառաջագոյն ծանուցանելով 'ի վննա՝ կրնան հօն ցաւաք հանել զօրք և պատերազմի պաշարք: Երբ Տաճկաստան և Հէրձէկովինա լուծուին այս կապերէն, և տիրելու ըլլան Նարէնցայի գետաբերաններուն, երկիրը վաճառականութենէ շատ օգուտ կրնայ քաղել:

Երկրէն դուրս կը զրկուին մորթ, ցորենեղէն, մեղրամոմ, չոր պտուղներ, և փոխանակ ներս կը մտնեն ձեռագործք, կաշի, երկաթոյ ու պղնձոյ վաճառք (quincaileries), խահուէ, չաքոր,

համեմունք, որոնք զխաւորապէս Աւստրիոյ սահմանադրէն կ'անցնին կուգան:

Հէրձէկովինայի երկրին մակերեսը ճիշդ չգիտցուիր, վասն զի մինչև հիմա մանրամասն չափուած չէ. անոր համար ոմանք կ'ենթադրեն 300⁰ քառակուսի գերմանական մղոն, ոմանք 220 քառակուսի գերմանական մղոն, և այլք իբր 200 քառակուսի գերմանական մղոն: Իսկ ըստ բնութեան՝ կայ 70 քառակուսի մղոն անբեր երկիր, 29 քառակուսի մղոն մարգագետին, 74 քառակուսի մղոն անտառային և 50 քառակուսի մղոն մշակուած երկիր: Ռուրով կը տեսնուի թէ երկիրն այնչափ աղքատ չէ, որչափ սովորաբար կը կարծուի, և այնչափ ալ պղտիկ չէ տարածութեամբ և կը մօտենայ Պատենի մեծ Դքսութեան (280) և Սաքսոնիոյ թաւաւորութեան (270): Իսկ թէ որ բրնակաց թիւը բազդատելու ըլլանք, Հէրձէկովինան շատ ետև կը գտնենք: Վասն զի մինչ այն երկու տէրութեանց առաջինն ունի 1,435,000 բնակիչ, և երկրորդն ունի 2,420,000 բնակիչ, այս սանձախութիւնն հազիւ թէ երկրորդին տասներորդ մասն ունի:

Հէրձէկովինայի բնակչաց ճիշդ թիւը չգիտցուիր, ընդ մէջ 182,000 և 290,000 թուոց կը տարուբերի, և հուանորէն կը սեպուի բնակչաց միջին թիւը 243,855: Եթէ բացարձակ բնակչաց և մակերեսութի թիւերը ստուգանման առնուին, անոնցմէ կրնանք հետևցունել բնակչաց վերբերական թիւը: Համարելով որ բնակչաց բոլորական թիւն ըլլայ 182,000 և մակերեսը թիւն՝ 300 քառակուսի մղոն, բնակչաց վերբերական թիւը կ'ըլլայ 607 առ մի քառակուսի մղոն, այսինքն բնակիչները աւելի խիտ կ'ըլլային քան Շուէտ (526): Եթէ ընդհակառակն մակերեսը թիւն ըլլայ 220 մղոն, բնակչաց խտութիւնը կ'ըլլայ 827. այսինքն երկրին բնակիչն աւելի խիտ կ'ըլլայ քան Եւրոպիոյ Ռուսաստանի (766):

Հէրձէկովինացիք թէ մահմետականք

և թէ քրիստոնեայք՝ սլաւեան ցեղին Սերֆ ճիւղին կը վերաբերին , որ կը կոչուին նաև իուկոյ-սլաւ կամ հարաւային : Մտացի , արիասիրտ , բարկացող բայց ոչ վրիժառուք են , հաւասարապէս կը սիրեն զէնք և բանաստեղծութիւն , և ինչպէս հոմերական շրջանին ժամանակ՝ ժամերով կը նստին մօտիկ ընելու իրենց հագնեղգոները , որոնք տեսակ մը քնարի վրայ հազարաւոր տողեր կ'իրգեն անընդհատ : Գաղցր և պարզ է անոնց լեզուն , որ շուրջ շուրջանակի մատակայ երկիրներուն լեզուն է , որով գրած է կոնտուիլ իր Օսմանական (Osmanide) բառած քերթուածը , Մարկոս Գոպլիէվիչ՝ իր դիւցազներգութիւնը (Еропее) և Լուգա վուգալիչ իր բանաստեղծութիւնքը :

Հէրձէկովինայի բնակիչներն երեք կը բաժնուին կրօնիւք , բայց իւրաքանչիւր մասին թիւն անստոյգ է , պատճառաւ անստուգութեան բնակչաց բոլորական թուոյն : Բոտ հաւանականագոյն կարծեաց մահմետականք են 75,000 , յու՛նադաւանք՝ 57,000 և կաթողիկէք՝ 50 հազար : Ինչպէս վերագոյն ըսինք , մահմետականք ալ Սերֆի ցեղէն են , և կը ծագին այն Սլաւներէն որոնք Օսմանեանց աշխարհակալութեան ժամանակ հաւատքնին փոխեցին իշխողաց առանձնաշնորհութիւններն ստանալու համար : Թէպէտև մի և նոյն ազգէ են , սակայն մահմետականք կը խորշին քրիստոնէիցմէ . բայց կառավարութիւնը կատարեալ ազատութիւն առած է քրիստոնէից պաշտելու իրենց կրօնքը , ոչ միայն եկեղեցեաց մէջ , այլ նաև հրապարակաւ ու եկեղեցիէ դուրս : Բազմաթիւ են մահմետականք զլիաւորապէս Մոսկարի , Գոնեիցայի և Ֆօչիայի վիճակներուն մէջ . յոյնք՝ Դրեպի նեոյի , Պիլէի և Ֆոչիայի վիճակներուն մէջ . կաթողիկէք՝ Մոսկարի , Դրեպի նեոյի , Լիուպուսզայի և Սգոլացի մէջ : Այս վիճակներէն դուրս ուրիշ տեղուանք կաթողիկէ չկան , որոնք երկու թեմ կը բաժնուին . 40,000 Հէրձէկովինայի եպիսկոպոսին աթոռոյն կը

պատկանին և 10,000 Բակուզայի եպիսկոպոսին աթոռոյն :

Հէրձէկովինայի սանճախութիւնը , որ գլուխ ունի Միլքևարըֆ մը , կը բաժնուի ծառնեմէկ Գազա , զորոնք կը կառավարեն մէյմէկ տեղակալ կամ Գայմազամ : Այս գազաներն են .

Ե. Գոնեիցա , զէպ 'ի հիւսիս , 17,000 բնակիչ ունի . լեռնային , ցուրտ և մեծաւ մատամբ ծածկուած է արօտներով և անտառներով :

Բ. Ֆօչիա , զէպ 'ի հիւսիս , իբր 16,000 բնակիչ ունի . արգաւանդ է երկիրը և ճոխ անտառներով :

Գ. Մոսկար , զէպ 'ի հարաւ Գոնեիցայի , իբր 38,000 բնակիչ ունի . հարուստ է ցորենեղինօք , որթովք , և ձիթենեօք :

Դ. Լիուպուսզա , զէպ 'ի հարաւ նախընթացին , իբր 24,000 բնակիչ ունի . դաշտային է երկիրը , ուր կը մշակուին բրինձ և ուրիշ արմուտիք , որթ և ձիթենի :

Ե. Նէվէսինի , զէպ 'ի արևելք Մոսկարի , իբր 11,000 բնակիչ ունի . գրեթէ աւորապէս ճոխ է արօտներով և անտառներով :

Զ. Սգոլաց , զէպ 'ի հարաւ Նէվէսինի , իբր 20,000 բնակիչ ունի . արգաւանդ է երկիրը , բայց քանի մը կողմեր վատառողջ է օդը :

Է. Կասգոյ , յարեելս նախընթացին , իբր 8,000 բնակիչ ունի . ճոխ է արօտականներով :

Ը. Բիվա , յարեելս Կասգոյի , իբր 5,000 բնակիչ ունի . երկիրը ցուրտ ու լեռնային է :

Թ. Նիգսի , մօտ է Սև լեռին , 3,000 բնակիչ ունի . գրեթէ նախընթացին պէս ցուրտ ու լեռնային է :

Ժ. Պիլէ , զէպ 'ի հարաւ Կասգոյի , իբր 11,000 բնակիչ ունի . և բերքն է ցորենեղին :

ՃԱ. Դրեպիներոյ , իբր 21,000 բնակիչ ունի . մօտ է Սև լեռին և Գաղգաւոյի շրջանակին . արգաւանդ են հովիտները :

Ինչպէս Օսմանեան պետութեան ու

րիշ կողմերը, Գալմուզամին պաշտօնն է հարկահանութիւն, բորձրագոյն հրաւանաց գործադրութիւնն ու փոխանցութիւնն: Իր ձեռաց տակն ունի 30էն 40 զինուոր ռադիկանսութեան, Ղադիկ կամ դատաւորը, և Գադգային խորհուրդը կամ ժողովը, որ հաւասար մասամբ կը կազմուի քրիստոնէիցմէ և մահմետականներէ: Մոսդար ալ, որ զլիսաւոր տեղին է, տեսակ մը ժողով կը հաւաքուի, ուր կը նստի նաև առաքելական վիզարը:

Հարկաց չափը տարուէ տարի կողմանդնուպօսի կառավարութենէն կ'որոշուի, և հասարակօրէն վարձու կը տրուի: Բաց 'ի մաքսերէն, մտից աղբիւրներէն մէկն ալ է աւքերիէ կամ քրիստոնէից զինուորական փոխանակութեան տուրքը, գլխահարկը, տասանորդը, ծխախոտի տուրքը, չորբոտանեաց հարկը, և այլն: Այս ամէն տրոց բովանդակութիւնը կը համարուի 1,400,000 ֆռանգ: Սեպեմբը թէ այս գումարը ցուցնէ անգուտ տուրքը, բնակիչ գլուխ և ոչ 8 ֆռանգ կ'ընկնայ տարին, ուր իտալացիք, օրինակի համար, գրեթէ 50 ֆռանգ կը հատուցանեն բնակիչ գլուխ. ուստի թեթեւ տուրք մըն է Հըրձէկովինացոց հատուցածը, անոր համար անիրաւ կ'ըլլար անոնց գանգատը, և անարդարանալի ներկայ ապստամբութիւնը, թէ որ պատճառ

չտային անգուտ մաքսաւորք իրենց հարստահարութեամբք. վասն զի աղքատ և ցամաք են հասարակաց ճոխութեան աղբիւրները, և հարկապահանջը հազարաւոր կերպերով կը կեղեքէ զհարկաւորն:

Այս սանձախութեան զլիսաւոր տեղն է Մոսդար, որ ըստ ոմանց 15,000 բնակիչ ունի, և ըստ այլոց 10-12,000, նարենդայի վրայ է գիւղը, կրճի մը մէջ, զոր կը կազմեն Հում լեռն արևմուտքէն և վէլէլ լեռն արևելքէն, Հօս կը նստին Միթէսարըֆը, զօրապետն որ կը հրամայէ 13 գունդ զօրաց, առաքելական վիզարը, Յունաց մետրապօլիտը, և օտար տէրութեանց ներկայացուցիչները: Այս քաղաքն երկրին վաճառականութեան զլիսաւոր կեդրոնն է, և Պոսնիոյ բովանդակ վիլայէթին ամենէն բարեշէն քաղաքը:

Դրեպիկնեոյ, երկու ժամ հեռու աւստրիական սահմանադիւէն, ամուր գիւղ ունի:

Ֆրիլա, սուրի և ատրճանակի գործարաններ ունի:

Լիռնպուզա, բերդով մը պաշտպանուած է, և հռոմէական կայարանի մը վրայ շինուած: Հօս, ինչպէս Տուֆույ և Սգուաց, կը գտնուին հռոմէական դրամք, փորագրուած քարինք, արտասուաց անօթք, կուռք և ուրիշ հնութիւնք:

ՓՈԽԱՌՈՒԹԻՒՆԻ Ք ՕՍՄԱՆԷԱՆ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ

Օսմանէան պետութեան գանձուն վրայ կը ծանրանան հետեւեղ փոխառութիւններն:

Ա. Փոխառութիւն 1854 տարւոյն. անուանական գրամագլուխն է 75 միլիոն ֆռանգ, հատուցանելի մինչև 1889 տարին, տարեկոր պարտաջնջմամբ 5,250,000 ֆռանգաց:

Բ. Փոխառութիւն 1855 ամին. անուանական գրամագլուխն է 125 միլիոն ֆռանգ, հատուցանելի մինչև 1890 տարին, տարեկոր պարտաջնջմամբ 6,250,000 ֆռանգաց:

Գ. Փոխառութիւն 1858 տարւոյն. անուանական գրամագլուխն է 125 միլիոն ֆռանգ, հատու

ցանելի մինչև 1893 տարին, տարեկոր պարտաջնջմամբ 8,750,000 ֆռանգաց:

Դ. Փոխառութիւն 1860 տարւոյն. անուանական գրամագլուխն է 50,245,000 ֆռանգ, հատուցանելի մինչև 1879 տարին, տարեկոր պարտաջնջմամբ 3,517,150 ֆռանգաց:

Ե. Փոխառութիւն 1862 տարւոյն. անուանական գրամագլուխն է 200 միլիոն ֆռանգ, հատուցանելի մինչև 1887 տարին, տարեկոր պարտաջնջմամբ 16 միլիոն ֆռանգաց:

Զ. Փոխառութիւն 1863 տարւոյն. անուանական գրամագլուխն է նոյնպէս 200 միլիոն ֆռանգ,